

Ward Hagemeyer & Fred Hustings

Strandleeuweriken in de problemen?

Een groepje Strandleeuweriken (*Eremophila alpestris*) in de aanpoelselzone langs een zeedijk kan een overigens mistroostige winterdag aardig opfleuren. Maar hoe lang nog zullen we kunnen genieten van hun schokkerige manier van lopen en fraaie koptekening? Recente berichten uit het buitenland wijzen op een alarmerende afname. In Nederland wordt de soort sinds enkele jaren binnen het kader van SOVON gevolgd met het Bijzondere Soorten Project (BSP) Niet-broedvogels (kader). Hieronder worden de eerste resultaten belicht.

Historisch voorkomen in Nederland
In vogelboeken van meer dan een halve eeuw oud wordt de "Bergleeuwerik", zoals de soort toen wel genoemd werd, beschreven als een wintergast die in wisselend aantal in ons land verblijft. Over aantallen en aantalsveranderingen is weinig te vinden, al vermeldt Thijsse (1925) dat de soort "in de laatste jaren" veelvuldiger voorkwam dan "vroeger".

De eerste landdekkende inventarisatie van (o.a.) wintervogels vond plaats in 1978-1983. Nederland werd verdeeld in atlasblokken (5x5 km) die vijf jaar lang werden uitgekamd op wintervogels. De soort werd vrijwel uitsluitend gezien tussen oktober en april, met enkele waarnemingen in september en mei. De vijf jaren van onderzoek optellend werd de Strandleeuwerik per maand in maximaal 136 blokken gezien (november), dat is 8% van alle atlasblokken. Het aantal overwintersaars werd geschat op 250-1000 (SOVON, 1987).

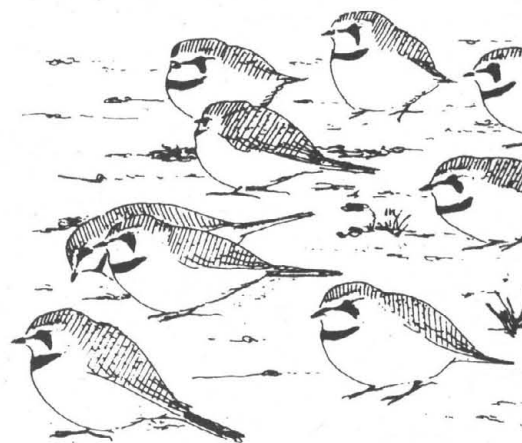
Voorkomen 1989-1993

Het BSP Niet-broedvogels loopt vanaf 1989 (kader hieronder). De gegevens tot en met 1992 zijn geheel verwerkt, die van 1993 nog niet helemaal.

Bijzondere Soorten Project Niet- broedvogels

Het BSP Niet-broedvogelproject van SOVON is gestart in 1989. Het bestaat uit het verzamelen van losse waarnemingen van schaarse vogelsoorten zoals Zwarte ooievaar, Slechtvalk, Grauwe franjepoot, Hop, Velduil en IJsgors. Alleen waarnemingen van niet-broedvogels worden verzameld. De categorie van vogelsoorten is zodanig uitgekozen dat ze niet overlapt met andere SOVON-projecten voor niet-broedvogels (algemene soorten: Punt-Transect-Tellingenproject) of werkterreinen van anderen (zeer zeldzame soorten: Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna).

Door de gegevens landelijk jarenlang in te zamelen ontstaat een beeld van de verspreiding en aantallen van de bedoelde soorten, en van belangrijke veranderingen daarin. Voor meer informatie, zie adres auteurs.

Groepje strandleeuweriken (Jos Zwarts).

In deze periode zijn 633 waarnemingen van Strandleeuweriken doorgegeven, betrekking hebbend op 4443 vogels. Hierbij zullen ongetwijfeld wel wat dubbelstellingen opgenomen zijn. Bijna 90% van de waargenomen individuen werden ter plaatse vastgesteld, bij de overige ging het om overvliegende vogels.

Bijna alle Strandleeuweriken werden waargenomen tussen september en april. In mei werden drie waarnemingen doorgegeven (16 exemplaren). In het algemeen werden per waarneming weinig vogels gezien. Het gemiddelde aantal exemplaren per waarneming was het hoogst tussen december en februari.

Dit contrasteert met het patroon wanneer alle waargenomen vogels worden opgeteld. In dat geval is er een scherpe piek in oktober, gevolgd door een geleidelijke daling die aanhoudt tot in het voorjaar. Overvliegende vogels (veelal trekkers) en ter plaatse aanwezige vogels vertonen nagenoeg hetzelfde beeld (fig. 1). In het vroege voorjaar verdwijnt de soort min of meer onopvallend uit ons land. Er wordt in ieder geval geen tijdelijke toename, veroorzaakt door trekkers, vastgesteld. Ook bij de inventarisatie in 1978-1983 was dit het geval, en er is een theorie dat verplaatsingen in de richting van de broedgebieden bij de Strandleeuwerik al in de loop van de winter op gang komen.

Tussen de jaren onderling werden geen opvallende verschillen geconstateerd. De onderzoeksperiode is ook te kort om trendmatige veranderingen op het spoor te komen.

Verspreiding

In figuur 2 zijn de bij ons ontvangen meldingen op kaart gezet. Zoals te verwachten op grond van de naam, is deze leeu-

werik vrijwel uitsluitend langs de kust gezien, zowel van de Noordzee als van de Waddenzee. Gebieden zoals de Maasvlakte, de omgeving van de Zuidpier van IJmuiden, de Hondsbossche Zeewering, Wierhaven, de Slufter (Texel) en het Noordzeestrand van Schiermonnikoog zijn goed te herkennen. De meeste waarnemingen op enige afstand van de kust komen uit Flevoland, vooral Pampushaven en omgeving. Elders gaat het om een handjevol waarnemingen (kader p. 4).

In vergelijking tot de kaarten in SOVON (1987) zijn er in de BSP-periode amper Strandleeuweriken gemeld in het Lauwersmeer, destijds een goed gebied voor de soort. De verspreiding langs de kust lijkt thans minder gelijkmatig te zijn en vertoont, bijv. langs de Groninger Noordkust, wat meer gaten. Ook de aantallen lijken momenteel gemiddeld wat lager te zijn. Het is echter lastig om de kaarten in detail te vergelijken, omdat de blok-grootte verschillend is (atlasblokken van 5x5 km versus kwartblokken van 2,5x2,5 km).

Reden tot bezorgdheid?

In Europa komen twee ondersoorten van de Strandleeuwerik voor, waarvan *flava* in Fennoscandiavië, Rusland en verder oostwaarts broedt en *balkanica* in berggebieden in ZO-Europa. In ons land hebben we uitsluitend te doen met *flava*. Deze ondersoort overwintert in een gebied dat zich uitstrekt van het zuiden van Scandinavië tot NW-Frankrijk en ZO-Engeland.

In de afgelopen jaren is de alarmklok geluid voor deze ondersoort. In Finland is een duizelingwekkende afname geconstateerd, van mogelijk 10.000 broedparen in de jaren veertig tot hooguit enkele nu (Koskimies, 1989). Berichten uit Zweden wijzen eveneens op een afname. In sommige broedgebieden hier is de soort verdwenen of schaars geworden en als trekker wordt hij eveneens minder waargenomen. Werden er in de jaren veertig op Ottenby tot 400 Strandleeuweriken per

Fig. 2. Strandleeuwerik; totaal aantal waarnemingen per atlasblok (1989-1993) in de volgende klassen: 1, 2-5, 6-20, >20.

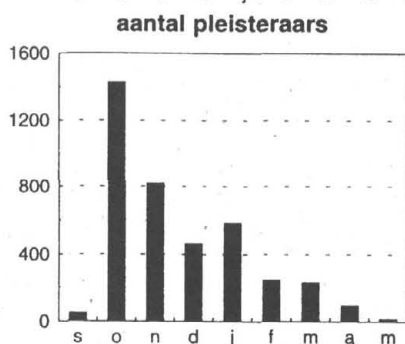
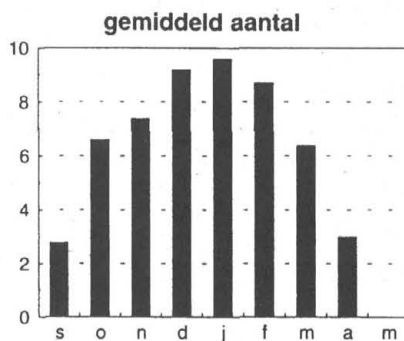
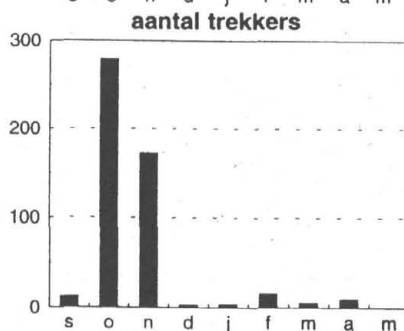

Fig. 1. Strandleeuwerik; gemiddeld aantal exemplaren per waarneming en totaal aantal pleisteraars en trekkers (1989-1993).

Tabel 1. Recent aantal broedparen van de Strandleeuwerik in Noord-Europa (Koskimies, 1993).

Finland	0 - 10
Zweden	500 - 2.000
Noorwegen	4.500 - 12.000

Strand- leeuwerik als invasiegast

Wat de Strandleeuwerik betreft had het BSP Nietbroedvogels beter in 1987 kunnen beginnen. In januari van dat jaar, samenvallend met een periode van intense koude, werd een invasie in Nederland opgemerkt zoals die mogelijk in geen decennia was voorgekomen. Frappant genoeg werden in de traditionele kustgebieden geen of weinig vogels gezien, maar in het binnenland des te meer, vooral in delen van Oost- en Zuid-Nederland. De invasie is voor het midden en oosten van Noord-Brabant gedocumenteerd door Heinen (1987). In dit gebied werden 88 groepen waargenomen, samen goed voor 1445 vogels. Ze werden het meest gezien in de Maaspolders en de Kempen, vooral op stoppelvelden van mais. Jammer genoeg is het voorkomen in deze spectaculaire winter in de rest van Nederland (nog) niet vastgelegd, al hebben enkele enthousiastelingen wel veel materiaal verzameld. Het is daarom onbekend om hoeveel vogels het in het hele land ging, maar het moeten er vele duizenden geweest zijn.

Overigens is een verplaatsing richting binnenland onder invloed van een hevige koude-aanval wel vaker geconstateerd. In de sneeuwrijke winter 1978/79 verschenen er in januari groepjes op heidevelden en stoppels op de zuidelijke Veluwe. Het ging toen echter om kleine aantallen (SOVON, 1987).

jaar gezien, in de jaren tachtig ging het om minder dan 20 (Svensson, 1990). Jammer genoeg is uit Noorwegen, waar momenteel de meeste Scandinavische Strandleeuweriken voorkomen (tabel 1), weinig bekend.

De alarmerende berichten waren voor de Zweedse ornitholoog Svensson (1990, 1992) aanleiding om meer aandacht aan de soort te besteden. Bij broedbiologisch onderzoek aan een kleine populatie in Zweeds Lapland werden geen aanwijzingen voor slechte broedprestaties gevonden, al was het aandeel niet uitkomende eieren mogelijk aan de hoge kant. De aandacht wordt nu meer op de overwinteringsgebieden gericht. Mogelijk zijn hier ongunstige veranderingen opgetreden, waarbij aan het verdwijnen van kruidenrijke vegetaties wordt gedacht. Wie bij ons 's winters Strandleeuweriken ziet, moet opletten of er geen gekleurde vogel tussen zit: dat zou er dan een van Svensson zijn! (waarneming kan worden doorgestuurd via SOVON).

Overigens heeft de soort zich vermoedelijk pas in de eerste helft van de 19e eeuw vanuit Siberië gevestigd in Scandinavië. Parallel hieraan werd hij als regelmatige wintergast opgemerkt in En-

geland, Denemarken en Helgoland (Duitsland). In de tweede helft van de vorige eeuw werd in de broed- en overwinteringsgebieden een sterke toename geconstateerd. De reden voor de uitbreiding in de vorige eeuw is duister, maar wordt wel in verband gebracht met een toename van de temperatuur in de loop van de eeuw. Curieus is dan wel dat de recente opvallende afname samenvalt met opnieuw een opvallende stijging van de temperatuur (broeikas-effect?).

Literatuur

- Heinen, T., 1987. Invasie van Strandleeuweriken in Midden- en Oost-Brabant in de winter van 1986/87. Roodborsttapuit 5(2): 83-90.
- Koskimies, P., 1989. Distribution and numbers of Finnish breeding birds. Appendix to Suomen lintuatlas. SLY:n Lintutieto Oy, Helsinki.
- Koskimies, P., 1993. Population sizes and recent trends of breeding birds in the nordic countries. Helsinki.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.
- Svensson, S., 1990. An alarming decline of the Shore Lark *Eremophila alpestris* in Sweden. Fauna norv. Ser. C, Cinclus, Supplement 1: 5-11.

Svensson, S., O. Berglund, J. Tisell, A. Bodenmalm, A. Erlandson, M. Hällgren, T. Jonsson & P. Nilsson 1992. Reproductive success of the Shore Lark *Eremophila alpestris* in southern Lapland. Ornis Svecica 2: 37-40.

Thijssse, J.P., 1925. Het Vogelboekje. Ver-sluis, Amsterdam.

Summary

Problems for *Eremophila alpestris*?

Since 1989 observations of scarce non-breeding bird species in The Netherlands are collected by SOVON (Co-operating Organisations on Bird Census Work The Netherlands). In 1989-1993 633 observations of Shorelarks *Eremophila alpestris* were received, referring to 4443 birds (some double counts probably included). About 10% was seen migrating.

Almost all Shorelarks were observed between September and April, with a peak in October (especially migrating birds). In May only three observations were made. Mean number of birds/observation was highest in December-February (fig. 1).

The distribution was nearly completely restricted to the coastal areas (fig. 2). In some winters large numbers may occur well inland. In January 1987, during a spell of severe winter weather, at least 1445 birds were observed in Noord-Brabant; normally, the species is rare or absent here. Several thousands of Shorelarks must have been present in The Netherlands at that moment. In mild winters, numbers are much lower. In 1978-1983 the number of wintering birds was estimated at 250-1000.

Drs. W. Hagemeyer & drs. F. Hustings
Samenwerkende Organisaties Vogel-
onderzoek Nederland (SOVON)
Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen